

Література:

1. Інформація про підсумки обласного огляду музеїв при навчальних закладах Полтавської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://poltavatourism.ucoz.com/Doc/muzeum/oglyad2015/dodatok_4_informacij_a_pro_pidsumki_ogljadu.pdf
2. Історія України [Електронний ресурс] : словник / М / музеєзнавство / музеологія. – Режим доступу: <http://histua.com/slovník/m/muzejeznavstvo-muzeolouya>. – Назва з екрану.
3. Павленко Ю. Г. Педагогічний потенціал дитячих та шкільних музеїв / Ю. Г. Павленко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Вип. 8. – Кн. I. – К., 2005. – С. 387–390.
4. Юрєнева Т. Ю. Музееведение: учебник / Т. Ю. Юрєнева. – М.: Академический Проект, 2003. – 560 с.
5. Юхневич М. Ю. Я поведу тебя в музей : учеб. пособие по музейной педагогике / М. Ю. Юхневич / М-во культуры РФ. Рос. ин.-т культурологи. – М. : Б. и., 2001. – 224 с.

УДК 502/504:615.85-053.5

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ЕСТЕТОТЕРАПІЇ

Ольга Андріївна Федій,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти, природничих і математичних дисциплін та методик їх викладання Полтавського національного університету імені В. Г. Короленка

Юлія Сергіївна Зуб,

здобувач ступеня вищої освіти «магістр» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Анотація. У статті здійснено огляд наукових досліджень екологічної культури особистості та особливості її формування в контексті освітнього процесу в початковій школі. Автори висвітлюють основні форми та методами естетотерапевтичного впливу з метою формування в учнів природовідповідної діяльності та бережливого ставлення до оточуючого середовища. У статті наголошується, що педагог є центральною фігурою в екологічній освіті молодших школярів, адже саме він формує адекватне екологічне світобачення учнів молодшого шкільного віку.

Ключові слова: екологічна свідомість, екологічна культура, екологічна рефлексія, естетотерапія, засоби естетотерапії, молодший шкільний вік, природотерапія.

Abstract. The article reviews the researching of the ecological culture and the features of its formation in the context of the educational process in the elementary school. The authors note, that the main forms and methods of aesthetictherapeutic influence on pupils in order to their nature-related activities and their attentive attitude to the native environment are: the lessons of kindness and thinking among nature, pedagogical dramatization, the days of ecological creativity, Ukrainian folk art therapy, methods of ecological associations, artistic representation of natural objects, ecological labialization, ecological reflection, ecological identification, ecological empathy and ecological representations. The article emphasizes that the teacher is a central figure in the naturaltheraped education of junior schoolchildren, because when he forms an adequate ecological worldview of pupils. Also, the authors outlined the perspective directions of further research, which consist in the development of integrated lessons with the use of aestetotherapeutic in order to creating the environmental literacy and environmental consciousness in the educational process in the elementary school.

Key words: aestetotherapia, aestetotherapeutic means, ecological consciousness, ecological culture, ecological reflection, junior school age, naturaltherapy.

FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF YOUNG SCHOOLCHILDREN BY AESTETOTHERAPEUTIC MEANS

Olga Andriivna Fediy, Yuliia Serhiivna Zub

Природне середовище в усі часи було, є і буде незмінним партнером людини в її повсякденному житті. Але в умовах сьогодення перед людством гостро постає низка екологічних проблем: забруднення природного середовища, зниження здоров'я підростаючого покоління, недбале ставлення людства до природних ресурсів тощо. Головною причиною усіх цих негараздів була і є людина. Ось чому зараз перед усією педагогічною громадськістю постає проблема екологічної освіти і виховання учнівської молоді, починаючи з їх свідомого етапу формування – молодшого шкільного віку. Тому саме початкова школа має сформувати в учнів пізнавальний потенціал, виховати особистість, яка усвідомлює місце людини у довкіллі, розуміє сутність взаємозв'язків у природі, вивчає та досліджує рідний край.

Мета статті – висвітлення психолого-педагогічних основ формування в молодших школярів екологічної культури засобами естетотерапії.

Проблемою розвитку екологічної культури та екологічної свідомості у молодого покоління займалися як класики педагогічної думки (Я. Коменський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський), так і сучасні науковці та педагоги-практики (Н. Байбара, О. Біда, Г. Бондаренко, В. Горощенко, Л. Іщенко, А. Кузьмінський, І. Малишевська, Г. Пустовіт, Л. Руденко, А. Степанюк, О. Ткаченко, О. Химинець та ін.). У своїх дослідженнях автори розглядають значення емпіричних знань та низку психолого-педагогічних засобів (український народний фольклор, гра, казка, музика, бесіда і т.д.) у формуванні екологічної культури школярів. Дослідники відзначають, що інтегрування окреслених технологій у зміст екологічної освіти створює умови для засвоєння дитиною бережливо-нормативного ставлення до природи як до цінності, відображеної в явищах матеріальної і духовної культури людства.

Відтак особливої значимості набуває проблема використання психолого-педагогічних та дидактико-виховних матеріалів як засобів оптимізації навчально-виховного процесу, зокрема в аспекті екологічного виховання. Тому виникає потреба звернутися до ретельного вивчення окреслених технологій, які виступають своєрідними підсилювачами у розв'язанні актуальних проблем екологічного виховання через вагомі потенційні можливості.

Перш ніж перейти до аналізу основних засобів формування у молодших школярів екологічної культури, здійснимо огляд основних дефініцій статті.

Екологічна культура (з лат. *cultura* – виховання, розвиток, шанування) має низку тлумачень. Так, зокрема у педагогічному словнику С. Гончаренка воно трактується як «осмислене ставлення до природи у людини, яке забезпечує збереження, збагачення навколишнього середовища і створює сприятливі умови для життя та існування людини»; «міра і спосіб реалізації та розвитку сутнісних сил людини, екологічної свідомості і мислення в процесі духовного й матеріального освоєння природи і підтримання її цілісності» [3, с. 23]. Як зазначає О. Біда, в методиці викладання природознавства поняття «екологічна культура» вживається у різних аспектах, а саме як: органічна складова всієї культури суспільства, що характеризує сферу взаємодії людства з природою; риси особистості, її знання і переконання, підпорядкування практичної діяльності вимогам раціонального природокористування [1]. Деякі вчені екологічну культуру розглядають як культуру єднання людини з природою, гармонічне злиття її соціальних потреб

із нормальним існуванням природного середовища. Зокрема, І. Зверев, А. Захлебний, І. Суравегіна, Л. Симонова-Салєєва характеризують людину, що оволоділа такого роду культурою, як таку, що підкорює всі сили своєї діяльності вимогам раціонального природокористування, піклується про покращення навколишнього середовища, не допускає його руйнування і забруднення [5; 6]. Відтак, будучи невід'ємним компонентом світогляду особистості, екологічна культура являє собою складне синтетичне утворення, яке знаходить відображення в сучасному навчальному процесі початкової школи, а саме при формуванні таких компетентностей: соціальна, громадська, компетентності в природничих науках і технологіях, екологічна грамотність і здорове життя [11]. Таким чином, *екологічна культура молодших школярів* – це особливе світорозуміння, що відображає такий стан соціально-природних знань, умінь, навичок, поглядів, переконань та моральних почуттів, які характеризують гармонійну єдність учня, суспільства і природи.

Важливу роль у процесі формування екологічної культури вихованців в умовах школи I ступеня відіграє ефективна організація їх екологічної освіти і виховання. К. Гончарова, Г. Ковальчук та Л. Нарочна вважають, що *екологічне навчання і виховання* – це психолого-педагогічний процес, спрямований на формування в учнів знань наукових основ природокористування, необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації та активної життєвої позиції в галузі охорони природи, раціонального використання і відтворення природних ресурсів [7, с. 17].

В цьому сенсі наявність у молодших школярів екологічної культури обумовлено сформованістю конкретних ціннісних орієнтацій, готовністю до природокорисної діяльності на основі екологічних знань, вмінь самостійного спілкування з оточуючим природним середовищем. Проте, здійснивши аналіз сучасного освітнього процесу в початковій школі, окрема когорта науковців (З. Запорожан, А. Захлебний, І. Зверев та ін.) справедливо зазначають, що він спрямований в основному на розвиток суто інтелектуальної сфери молодших школярів в галузі екологічних знань і менше всього орієнтований на становлення емоційно-моральних ставлень до природи [4, с. 190]. Погоджуючись із думкою вчених, зауважимо, що в змісті освіти також відсутні акценти на зворотній зв'язок у взаємодії учнів з природою, яка характеризується психотерапевтичним та дидактико-виховним потенціалом. Тобто взагалі не розкривається роль видів та засобів природотерапії у повсякденному житті та навчанні сучасних

молодших школярів. Відтак, формування у молодших школярів відповідального ставлення до природи та вмінь оптимальної взаємодії з природним оточенням – складний і довготривалий процес. Його результатом має бути не лише оволодіння відповідними знаннями та уміннями, а й активізація психотерапевтичних можливостей технологій природотерапії.

Перший контакт із природним довкіллям дитина починає з раннього віку. Саме тоді закладаються початки її екологічної культури. Цей процес має ґрунтуватися на емоційно-ціннісному ставленні учнів до природи як до важливої духовної цінності. Цілеспрямована робота із формування екологічних уявлень у молодших школярів, може здійснюватися за допомогою різних методів впливу на свідомість, волю, почуття, поведінку вихованців, метою яких є досягнення певних змін у розвитку якостей учнів, формування їх переконань, почуттів, навичок та поведінки. Розглянемо різноманітні методи і форми естетотерапії, що допоможуть сформувати необхідні компетентності в учнів.

До основних *форм естетотерапевтичної організації екологічної культури* молодших школярів на основі праць О. Козіної та О. Степанян [8] відносимо:

– *Уроки доброти і мислення серед природи* (проведення психотерапевтичних екологічних бесід, що мають спрямовувати учнів до активного усвідомлення важливості природи у житті людини, наслідків її діяльності у довкіллі, формування у дітей елементарних знань про здоровий спосіб життя, бережливого поводження з природними багатствами тощо);

– *Педагогічна драматизація* (прогривання ситуацій, що стосуються морального відношення учнів до природних ресурсів. Ймовірними темами для прогривання можуть бути: «Діти нарвали великий букет конвалій в лісі», «Діти принесли безпорадне зайченя» тощо);

– *Дні екологічної творчості* (проведення арт-терапевтичних занять, що передбачають створення образотворчих матеріалів на основі природних ресурсів, наприклад, створення «пісочних історій», колекцій чи аплікацій з різноманітного каміння, листя, квітів тощо) [8].

Заслужують також методи, запропоновані С. Дерябо та В. Ясвіним:

– *Метод екологічних асоціацій* (від лат. з'єднання) полягає в педагогічній актуалізації асоціативних зв'язків між різними психічними образами у контексті порушеної перед учнями

проблеми. Цей метод часто використовують для встановлення певної аналогії між будь-якими проявами природних об'єктів і відповідними соціальними проявами. Уявлення, що виникає при цьому, сприяє розвитку суб'єктивного ставлення учнів до феномена, що вивчається.

– *Метод художньої репрезентації природних об'єктів* (від франц. представництво) полягає в актуалізації художніх компонентів уявлення світу природи засобами мистецтва. Особливе значення в процесі розвитку ставлення до природи тут належить образотворчому мистецтву, музиці, літературним творам. Скажімо, ставлення учнів до озера чи лісу буде формуватися значно ефективніше, коли поряд з теоретичною інформацією вчитель використовуватиме поезію, класичні літературні твори, музичні п'єси, твори живопису, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва [13].

– *Метод екологічної лабілізації* (від лат. нестійкий) полягає в цілеспрямованій корекційній дії на певні взаємозв'язки в природі, внаслідок чого виникає психологічний дискомфорт, зумовлений розумінням неефективності усталених стратегій індивідуальної екологічної діяльності. Наприклад, можна переглядати з учнями фотознімки із зображеннями природних пейзажів та картин поєднуючи їх із фотознімками забруднення природного довкілля. Так, милуючись природною красою, учні відчуватимуть внутрішню напругу та дискомфорт, бачучи неприродність, чужинність цих слідів індивідуальної людської діяльності.

– *Метод екологічної рефлексії* (від лат. відображення) полягає в педагогічній актуалізації самоаналізу, осмисленні школярем своїх дій та вчинків щодо їх екологічної доцільності. Цей метод стимулює усвідомлення того, як поведінка дитини може «виглядати» з погляду тих природних об'єктів, яких вона стосується. Скажімо, якщо учень забув своєчасно полити кімнатні квіти, його можна запитати: «Що вони могли б про тебе подумати?». Безумовно, з погляду рослин він «виглядає» безвідповідальною людиною.

– *Метод екологічної ідентифікації* (від лат. ототожнювати) полягає в педагогічній актуалізації особистої причетності дитини до певного природного об'єкта, ситуацій, обставин, в яких вона перебуває. Метод стимулює процес психологічного моделювання стану природних об'єктів, сприяє кращому розумінню цього стану, що поглиблює уявлення школярів про даний об'єкт, актуалізує відповідну поведінку школярів стосовно природних явищ.

– *Метод екологічної емпатії* (від грец. співпереживання) має на меті педагогічну актуалізацію співпереживання учнів за стан природних об'єктів, а також співчуття їм. Це стимулює проєкцію особистих станів на природні об'єкти через ототожнення з ними (співпереживання), а також переживання особистих емоцій та почуттів з приводу стану природних об'єктів (співчуття). Метод передбачає використання запитань, що актуалізують прояви емпатії до живих істот, на кшталт «Що він тепер відчуває?», «Який він має настрій?».

– *Метод екологічних експектацій* (від англ. очікування) полягає в педагогічній актуалізації емоційно насичених очікувань майбутніх контактів особистості зі світом природи. Наприклад, перед екскурсією до лісу педагог налаштовує учнів на те, що вони «йдуть у гості до лісу». Адже, коли збираються в гості, відповідно одягаються, не сміять тощо. Найефективніше реалізація цих методів відбувається в умовах еколого-психологічного тренінгу, спрямованого на корекцію екологічної свідомості його учасників [13].

Ще одним стимулюючим фактором формування екологічної культури учнів початкової школи є *українська фольклорна арт-терапія*. Можливості народознавчого матеріалу важко переоцінити, адже народні традиції, досвід, звичаї, норми поведінки, смаки, що склалися історично передаються вихованцям з покоління в покоління. Дотримуючись традицій своїх предків у сфері збереження і охорони довкілля, діти зможуть перейняти звичаї бережливого ставлення до природи, збереження її ресурсів та зниження наслідків екологічної кризи.

Особливим жанром народної творчості є *українська народна пісня*, яка є надзвичайно ефективним засобом естетотерапевтичного впливу на учнів, адже передбачає роботу самопізнання, розвиток екологічних знань та вмінь, здійснює психокорекцію їх дій та вчинків. В українському народному дитинознавстві дитяча пісня здавна використовується як дієвий засіб навчання та виховання підростаючої особистості, вона апелює до почуттів та переживань кожної дитини. Універсальність та легкість сприймання народної дитячої пісні музично непідготовленим слухачем, як відмічає О. Федій, впливає з самої природи цього жанру, адже спів народної пісні дає можливість дитині через власне виконання пережити світ почуттів, емоцій, який відкривається у піснях, та визначити своє суб'єктивне ставлення до природних явищ та подій [12].

Основною формою спілкування дитини з природою також є *музичні народні ігри*. Про важливість таких ігор відзначав В. Верховинець, який тлумачив гру як «найвідповіднішу форму руху для малечі», надаючи їй перш за все функції психотерапевтичного впливу. Необхідною й достатньою умовою повноцінного сприймання пісні вчений вважав стан повного внутрішнього комфорту, який обов'язково повинна відчувати дитина при спілкуванні з піснею [2]. Наведемо фрагмент народної гри «Просо»: всі діти діляться на рівні гурти, які стають один проти одного, взявшись за руки. Під спів першого рядка один гурт то наближається, то знов відходить. Теж робить другий гурт. Так діти «заспівують і одспівують», поки не проспівують всю пісню.

Зауважимо, що народні ігри колись були частиною весняного календарного обряду, в яких і в словах, і в пластиці рухів відтворювалися елементи землеробської праці. Часто головними персонажами виступають звірі і птахи. Участь дітей у цих іграх сприяла вихованню любові до рідної природи, розвитку спостережливості, працьовитості та наполегливості.

Потужним естетотерапевтичним потенціалом володіє *робота по тлумаченню приказок та прислів'їв*, що не лише дозволить zorganizувати процес екологічної освіти молодших школярів, а й вплине на формування їх екологічної свідомості, розвитку уваги, уяви і спостережливості. Наведемо приклади народних прикмет: «Холодна весна – градобійне літо», «Квітневі струмки землю пробуджують», «Якщо навесні летить багато павутиння – літо буде гаряче» та ін. Ознайомлюючи учнів із календарем народних прогностик, варто проводити фенологічні спостереження, які б підтверджували правильність тверджень українського народу.

Можливими варіантами використання української фольклорної арт-терапії також можуть бути програвання народних свят з екологічною тематикою, вивчення народних природовідповідних традицій, прикмет та прислів'їв, читання народних казок про роль природи у житті людини та ін.

Так, процес формування екологічної культури молодших школярів є кінцевою метою їх екологічної освіти та показником рівня їх екологічної свідомості. В результаті такої діяльності відбувається осмислення вихованцем своєї належності до світу, себе як особистості, невід'ємної частини природи, своїх вчинків, бажань, інтересів, напрямів самовдосконалення, розуміння учнем багатосторонньої цінності природи як джерела матеріальних, духовних сил суспільства, осмислене дотримання ним норм

поведінки в природі, що виключає нанесення їй шкоди, забруднення чи руйнування природного середовища, розвиток потреби спілкування з природою тощо.

Важливу роль у організації окреслених технологій формування екологічної культури відіграє також *особистість вчителя*. Адже, означені методики володіють високим естетотерапевтичним ефектом та характеризуються двовекторністю впливу на обох суб'єктів діяльності: творча самоактуалізація при взаємодії учнів і педагога поєднує можливості кожного віку та дозволяє досягти максимального результату – формування цілісної особистості вихованця і вдосконалення особистості педагога [10]. В результаті такої естетотерапевтичної взаємодії у вчителя формується та вдосконалюється його педагогічна рефлексія, яка передбачає: усвідомлення мотивів своїх дій (чи здійснюються вони в інтересах вихованця, свого престижу, щоб догодити начальству, інструкції тощо); уміння відрізняти особисті труднощі від труднощів школяра; здатність поставити себе на місце іншого, побачити те, що відбувається, очима дітей, адекватно оцінити результати роботи [9, с. 19].

Таким чином, в основі формування екологічної культури молодших школярів засобами естетотерапії лежить принцип системного та цілеспрямованого розвитку відповідального ставлення учнів до навколишнього середовища, формування у них інтересу до пізнання законів природи, осмислення її універсальної цінності, необхідності збереження та примноження природних ресурсів, системи морально-естетичних ціннісних екологічних орієнтацій, усвідомлення закономірностей розвитку природи та суспільства, розуміння того, що людина – частина природи. *Перспективним напрямом подальших досліджень* є розробка інтегрованих уроків з елементами естетотерапевтичних засобів з метою формування екологічної грамотності та екологічної свідомості в умовах освітнього процесу в початковій школі.

Література:

1. Біда О. А. Природознавство і сільськогосподарська праця. Методика викладання / О. А. Біда. – Київ; Ірпінь: ВПКФ «Перун», 2000. – 400 с.
2. Верховинець В. М. Весняночка : ігри з піснями для дітей дошк. і мол. шк. віку / В. М. Верховинець. – 5-те вид. – К. : Муз. Україна, 1979. – 343 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – 2-ге вид., доп. та випр. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.
4. Запорожан З. Є. Екологія в початковій школі / З. Є. Запорожан. – Кам'янець-Подільський : КПДУ, 2005. – С. 189–204.

5. Захлебный А. Н. На экологической тропе (Опыт экологического воспитания) / А. Н. Захлебный. – М. : Знание, 1968. – 78 с.
6. Зверев И. Д. Экология в школьном обучении : Новый аспект образования / И. Д. Зверев. – М. : Знание, 1980. – 96 с.
7. Ковальчук Г. С. Виховання екологічної свідомості / Г. С. Ковальчук // Початкова школа. – 1999. – № 10. – С. 17–19.
8. Козина Е. Ф. Методика преподавания естествознания : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / Е. Ф. Козина, Е. Н. Степанян. – 2-е изд., стер. – М. : Изд. центр «Академия», 2008. – 496 с.
9. Левко Л. А. Формування екологічної культури молодших школярів / Л. А. Левко // Розкажіть онуку. – 2009. – №7-8. – С.4–27.
10. Николаева Е. И. Психология детского творчества / Е. И. Николаева. – СПб. : Речь, 2006. – 220 с.
11. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
12. Федій О. А. Естетотерапія : навчальний посібник / О. А. Федій. – [2-ге вид., перероб. та допов.]. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 288 с.
13. Ясвин В. А. Психология отношения к природе / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2000. – 456 с.

УДК 37.02:351.746.1

ТЕХНОЛОГІЯ «WEB-КВЕСТ» ЯК ФОРМА ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НУШ

*Любов Григорівна Хоменко,
кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри початкової
освіти, природничих і математичних дисциплін та методик їх
викладання Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленка*

Анотація. У статті розкрито поняття «Web -квест» технології і обґрунтовано її як форма інтерактивного навчання молодших школярів в умовах НУШ, в рамках якої вчитель початкової школи формує пошукову діяльність молодших школярів, задає параметри цієї діяльності й визначає її часові межі. При цьому вчитель перестає бути «джерелом знань», створює необхідні умови для пошуку інформації, а учні початкової школи перетворюються з пасивних об'єктів навчальної діяльності в її активних суб'єктів. Web-квест є інтерактивним процесом, у ході якого молодші школярі виявляють мотиви до самостійного здобуття необхідних знань.

Ключові слова: інтерактивні технології, Web -квест, методика Web -квест, інноваційні методи, інформаційно-комунікаційні технології.